

Wojciech Klimski
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
Tomasz Korczyński
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
Katarzyna Ukłańska
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

**„POKOLENIE JP2” – FAKT SPOŁECZNY CZY PUBLICYSTYCZNA NARRACJA?
KOMUNIKAT Z BADAŃ
„JP2 Generation” – a social fact or journalistic term? The survey report.**

ABSTRAKT

Tekst pt.: „Pokolenie JP2” – fakt społeczny czy publicystyczna narracja? Komunikat z badań” informuje o wstępnych wynikach badań empirycznych przeprowadzonych wśród studentów Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w 2015 r. na próbie reprezentatywnej (1332 respondentów). Podjęta w nich problematyka dotyczyła tzw. pokolenia JP2, opinii studentów UKSW o Janie Pawle II oraz ich poglądów na temat moralności religijnej. Jest to powtórzenie badań, które pierwszy raz zostały zrealizowane w 2005 r., a których celem było uzyskanie odpowiedzi na pytanie, „czy w Polsce, po doświadczeniu umierania i śmierci Jana Pawła II pojawiła się wspólnota powszechnie nazwana „pokoleniem JP2”. Niniejszy tekst pokazuje również dynamikę fenomenów społecznych, uchwyconych w obu badaniach.

Słowa kluczowe: papież Jan Paweł II, młodzież, pokolenie JP2, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, moralność, religijność.

ABSTRACT

10 years ago a group of sociologists from the Institute of Sociology of the Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw in the person of Tomasz Michał Korczyński, Rafał Wiśniewski oraz Marcin Zarzecki in collaboration with prof. Krzysztof Kosela from the Institute of Sociology of the Warsaw University tried to find the answer to the question, whether in Poland, in connection with the death of Pope John Paul II, the community called “JP2 Generation” had been formed. The result of this research was the study, conducted in 2005, and the publication “Youth in dialogue with the Pope” of Tomasz Michał Korczyński. In March 2015, the research group of the Institute of Sociology of the Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw, led by Dr. Tomasz Michał Korczyński, Dr. Wojciech Klimski and Dr. Katarzyna Ukłańska repeated sociological study. In the present report from that research three interesting aspects are described: the issue of the so-called “JP2 Generation”, the students’ opinions about the person of Pope John Paul II and students’ views about religious morality.

Keywords: Pope John Paul II, Youth, JP2 Generation, Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw, Morality, Religious.

W kwietniu 2005 r. socjologowie: prof. Krzysztofa Kosela, dr Tomasz M. Korczyński, dr Rafał Wiśniewski oraz dr Marcin Zarzecki przeprowadzili badania empiryczne wśród studentów, chcąc znaleźć odpowiedź na pytanie, „czy umieranie i śmierć Jana Pawła II przyczyniły się do powstania wspólnoty nazywanej „pokoleniem JP2”. Po dziesięciu latach te badania zostały powtórzone. Zrealizowali je: dr Tomasz M. Korczyński, dr Wojciech Klimski i dr Katarzyna Ukleńska. Wstępne wyniki tego badania zostaną zaprezentowane w niniejszym raporcie. Dotyczą one tak zwanego „pokolenia JP2”, wizerunku papieża, jak i charakterystyki głównych aktorów badania – studentów Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Owe kwestie zostaną pogłębione w przygotowywanej książce dotyczącej „pokolenia JP2” oraz w publikacji poświęconej wizerunkowi studenta UKSW.

Metodologia

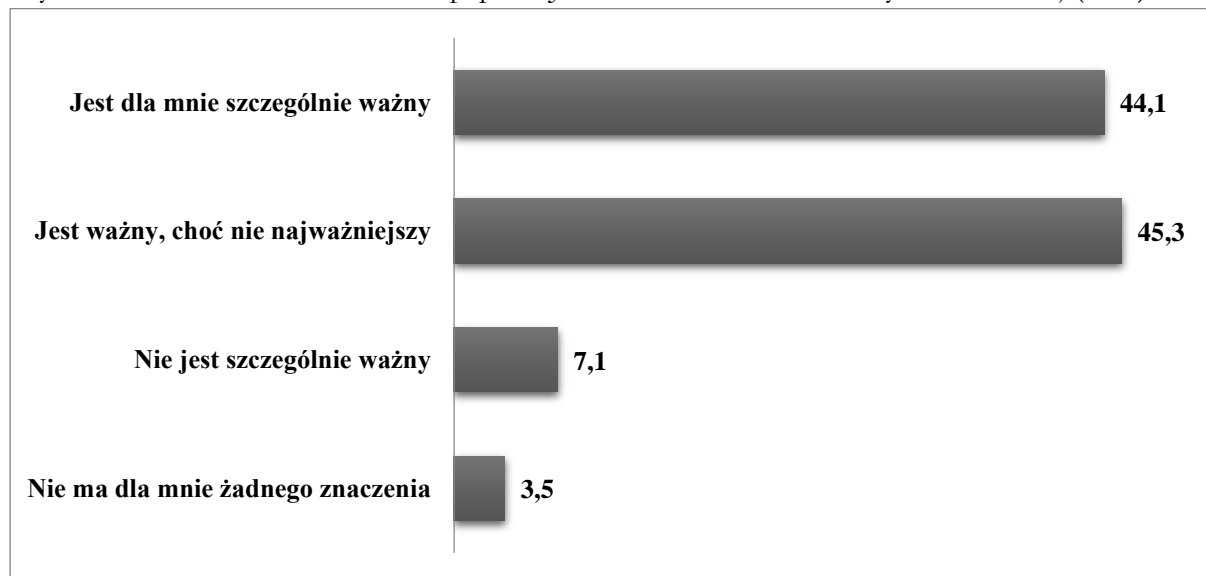
W losowaniu próby w dwóch badaniach oparto się na operacie, który stanowili wszyscy studenci UKSW. Reprezentowali oni wszystkie wydziały, z których losowano kierunki, następnie zajęcia, w których przeprowadzono badanie.

Dzięki aktualnej wiedzy na temat struktury wieku, płci, ilości studentek i studentów poszczególnych wydziałów i kierunków ustalono kwoty dla próby, która w 2005 r. wyniosła 1211 osób, a w 2015 r. – 1332 respondentów. Badanie pierwsze, poprzedzone pilotażem (zrealizowanym 20 kwietnia wśród 53 studentów Politechniki Warszawskiej) przeprowadzono w dniach od 26 kwietnia do 5 maja. Drugie wykonano w dniach od 17 do 27 marca, zaś w członkami zespołu badawczego były również studentki: Paulina Domagała, Sylwia Frąckiewicz, Monika Grzegorzółka, Katarzyna Alicja Marchewka, Katarzyna Pomianowska, Patrycja Sosnowska, Magda Tomaszewska, Marta Zgorzałek.

Wizerunek Jana Pawła II

W badaniu przeprowadzonym w 2015 r. respondentom postawiono kilka pytań o sposób postrzegania Jana Pawła II. W rzeczy samej były to pytania, które dotyczyły jego pośmiertnych ról społecznych. Wykres 1. pokazuje znaczenie narodowości papieża dla respondentów.

Wykres. 1. Znaczenie narodowości papieża Jana Pawła II dla młodzieży akademickiej (w %)

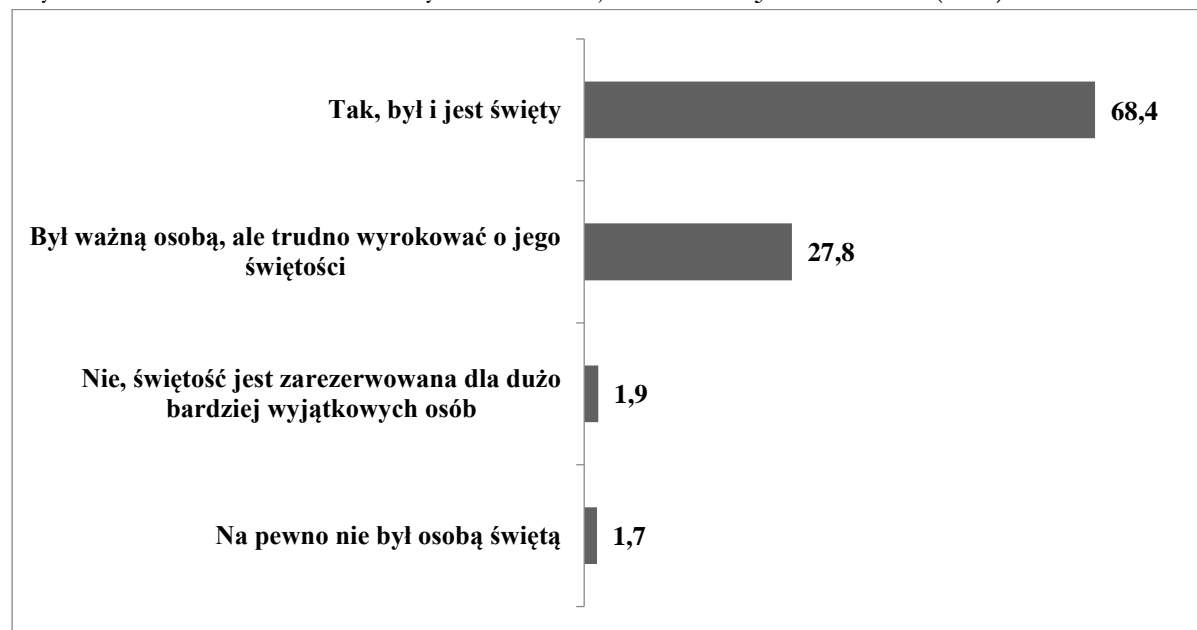

Źródło: badania własne.

Dla zdecydowanej większości badanych (89,4%) narodowość Jana Pawła II odgrywa rolę i jest to istotny argument. Blisko połowa badanej młodzieży twierdzi jednak, że nie jest to najważniejszy fakt. Dla 3,5% ankietowanych pochodzenie Jana Pawła II nie ma żadnego znaczenia.

W dalszej kolejności studentów zapytano, o ich opinię na temat papieskiej świętości. Wykres 2. przedstawia rozkład odpowiedzi na to pytanie.

Wykres. 2. Przekonania młodzieży akademickiej o świętości Jana Pawła II (w %)

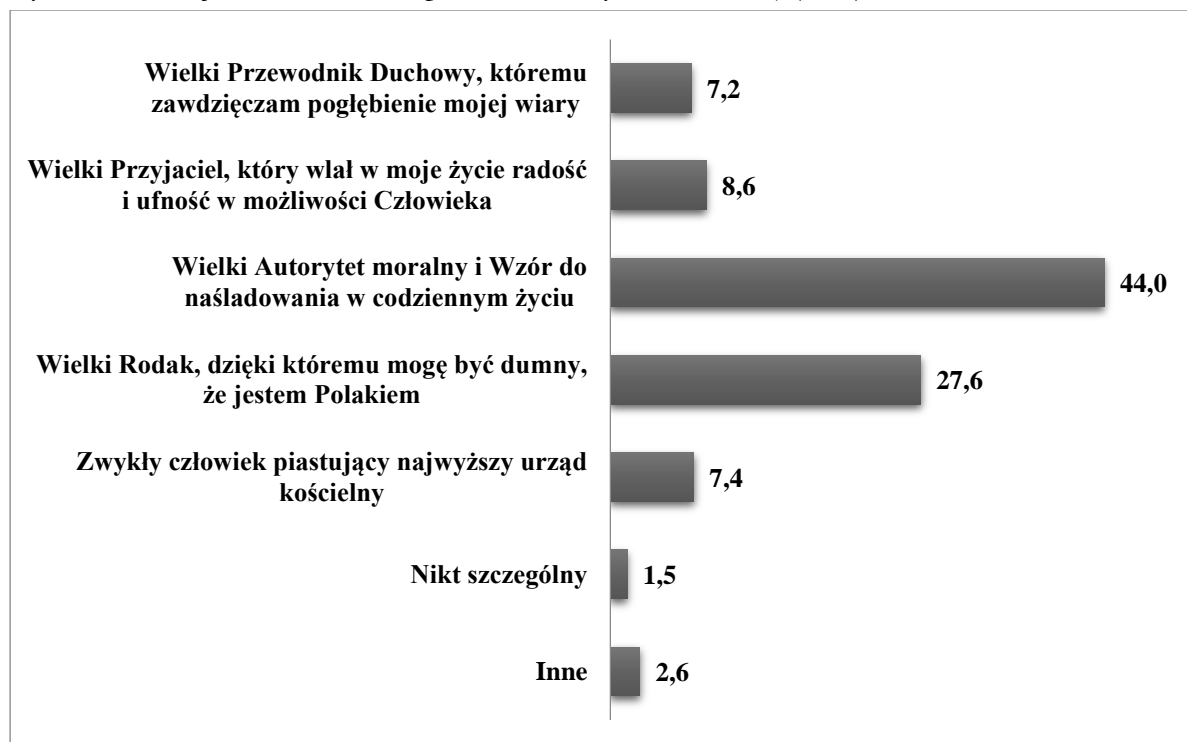

Źródło: badania własne.

Ponad 2/3 badanej młodzieży stwierdziło, że papież Polak był święty już za życia i jest święty po swojej śmierci. Taka opinia nie dziwi, bowiem już w latach 80. badania prowadzone przez Magdalenę Zowczak ujawniły, że Jan Paweł II w świadomości społecznej funkcjonował jako mesjasz [Zowczak 1987: 2—13]. Był nie tylko sanktyfikowany, ale i deifikowany. Przekonanie o świętości papieża nie dotyczy jednak zdecydowanej większości badanych. Niemal 30% ankietowanych nie jest pewnych co do świętości Jana Pawła II, nie przyjmuje więc instytucjonalnego wyroku, jaki zapadł w procesie kanonizacyjnym. Można powiedzieć, że dla części młodych orzeczenie Kościoła nie jest wystarczające. Jedynie ponad 3% młodzieży akademickiej całkowicie negatywnie odniosło się do papieskiej świętości.

Postawiono również pytanie, które bezpośrednio dotyczyło roli papieża. Brzmiało ono „Kim był/jest dla Ciebie przede wszystkim Jan Paweł II?” i jest w swej istocie pytaniem o papieską rolę. Odnosi się ono zarówno do przeszłości – do czasu, gdy papież żył, jak i do chwili obecnej. Nie da się bowiem oddzielić jego życia od sposobu traktowania go po śmierci. Szczegółowe odpowiedzi na to pytanie przedstawia wykres 3.

Wykres. 3. Rola Jana Pawła II w opinii młodzieży akademickiej (w %).

Źródło: badania własne.

Wśród badanych dominuje przekonanie, że Jan Paweł II to autorytet moralny, który należy naśladować (44%). Druga najczęściej wybierana odpowiedź wiąże się z narodowością papieża (27,6%). Świadomość, że Jan Paweł II był Polakiem, był „jednym z nas”, człowiekiem mającym podobne doświadczenia historyczne i kulturowe, a dodatkowo był osobą wyjątkową, jest powodem do dumy dla młodego pokolenia. Mniej niż 10% ankietowanych traktuje papieża jako kogoś, kto ujawnia ogromne możliwości człowieka (8,6%) oraz kogoś, kto przyczynił się do pogłębienia ich wiary religijnej (7,2%). Podobnie niewielki odsetek młodzieży określa Jana Pawła II jako kogoś, kto tylko sprawował najwyższy urząd w Kościele katolickim. Respondenci mogli również wpisać własną odpowiedź. Tę możliwość wybrało 2,6% badanych. Najczęściej pojawiały się wskazania podkreślające religijno-moralną postawę Jana Pawła II, a w dalszej kolejności mówiono o politycznych dokonaniach papieża. Pojawiło się również kilka opinii akcentujących brak wyjątkowości Jana Pawła II, bądź też zwracających uwagę na negatywne aspekty jego pontyfikatu.

Znaczenie poszczególnych aspektów pontyfikatu było również przedmiotem zainteresowania niniejszego badania. Rozkład odpowiedzi młodzieży uniwersyteckiej przedstawia tabela 1.

Tabela. 1. Znaczenie poszczególnych aspektów pontyfikatu Jana Pawła II w opinii młodzieży akademickiej (w %).

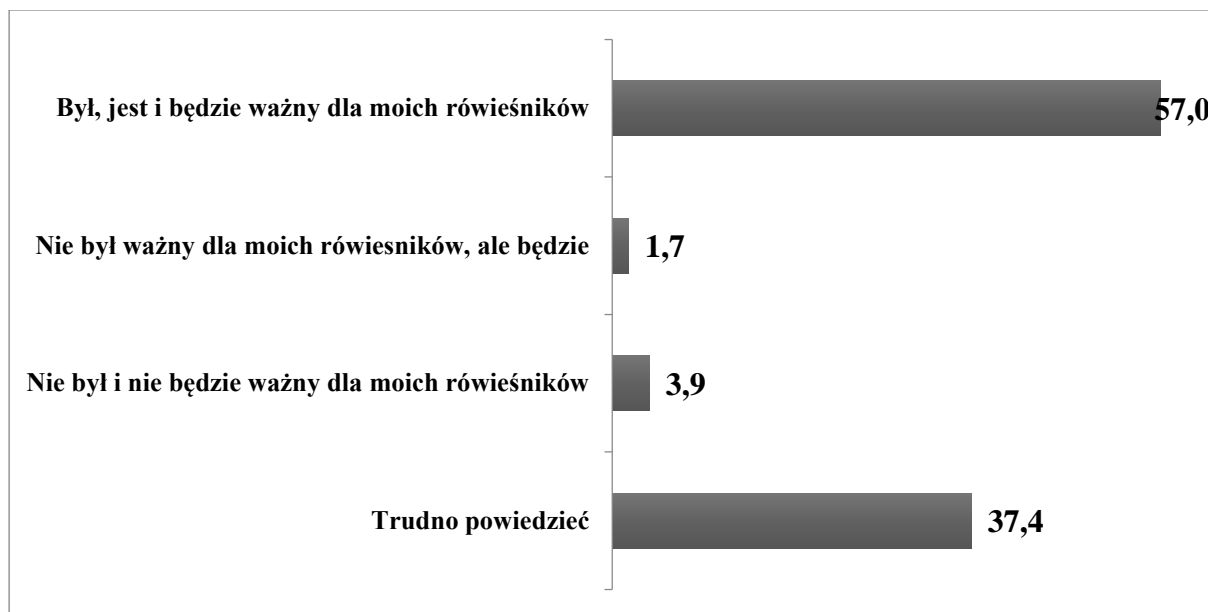
Który, według Ciebie, aspekt pontyfikatu Jana Pawła II jest szczególnie ważny lub mało ważny dla świata?	Bardzo ważne	Ważne	Trudno powiedzieć	Mało ważne	Zupełnie nieważne
Papież jako biskup Rzymu stał na straży świętej doktryny Kościoła rzymsko-katolickiego	25,2	34,2	17,9	11,0	9,3
Papież jako przywódca religijny umożliwił podjęcie dialogu pomiędzy wyznawcami różnych religii świata, wyciągnął rękę do Żydów i Muzułmanów	50,5	30,3	10,1	4,0	3,1
Papież jako Odnowiciel Chrześcijaństwa potrafił stworzyć ekumeniczne porozumienie pomiędzy wyznawcami różnych wyznań chrześcijańskich	38,3	35,1	15,4	5,3	3,2
Papież jako mąż stanu i wielki polityk zburzył komunizm w Europie Środkowej i Wschodniej	42,7	30,4	14,3	5,3	4,4
Papież jako Wielki Humanista dostrzegał wartość każdego człowieka i wymagał poszanowania godności ludzkiej	48,0	31,2	9,5	3,9	4,4

Źródło: badania własne.

Pytani przede wszystkim doceniają aktywność Jana Pawła II na polu dialogu ekumenicznego (80,8%) i walki o godność ludzką (80,1%). Niewiele mniej (73,4%) wskazuje na dążenie do zjednoczenia chrześcijaństwa. Następnie ważną rolę w opinii badanych odgrywa działalność polityczna papieża (w sumie 73,1%). Najmniejszym uznaniem respondentów cieszy się ochrona doktryny Kościoła. Tę odpowiedź wybrało 59,4%, a tylko 25% traktowało ją jako bardzo ważną.

Doprecyzowaniem obrazu więzi studentów z Janem Pawłem II są wypowiedzi ankietowanych określające znaczenie papieża dla młodych. Ich rozkład przedstawia wykres 4.

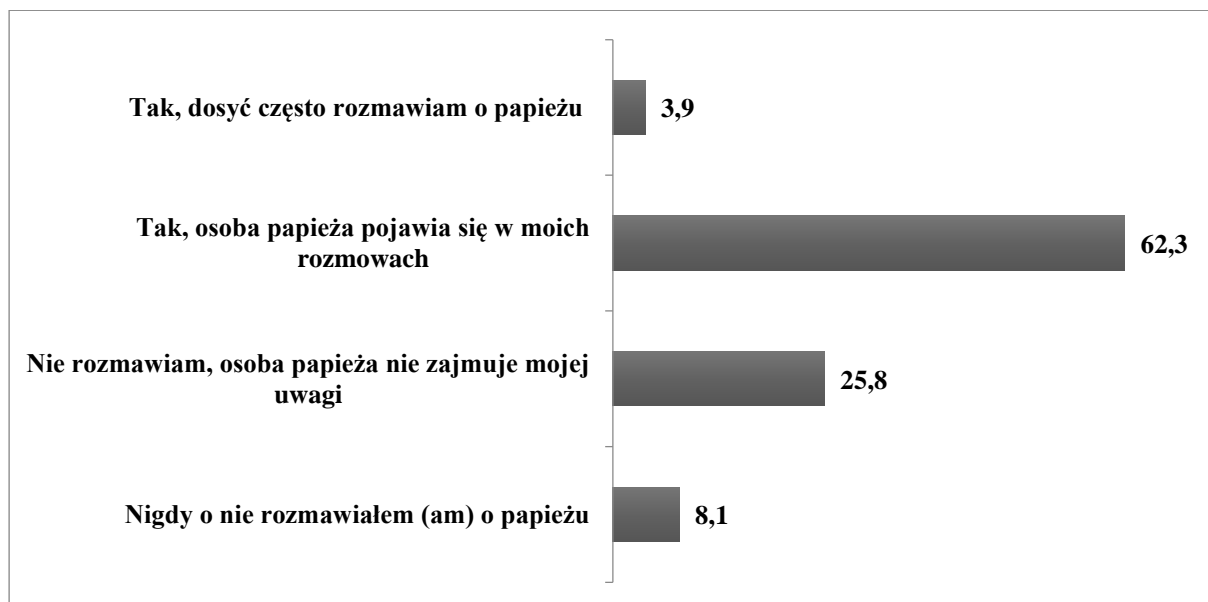
Wykres 4. Ocena znaczenia papieża dla rówieśników według młodzieży akademickiej (w %).

Źródło: badania własne.

Zdecydowana większość deklaruje, że papież Polak był, jest i będzie ważny dla jej rówieśników. Jednak prawie 40% indagowanych nie potrafiło jednoznacznie odpowiedzieć na to pytanie. Stwierdzenie negujące doniosłość jego osoby wybrało 3,9% pytanych, a niemal 2% uznało, że jego rola wzrośnie. Ta struktura deklaracji koresponduje z profilem popularności rozmów o Janie Pawle II.

Wykres 5. Deklaracje młodzieży akademickiej na temat rozmów o Janie Pawle II (w %).

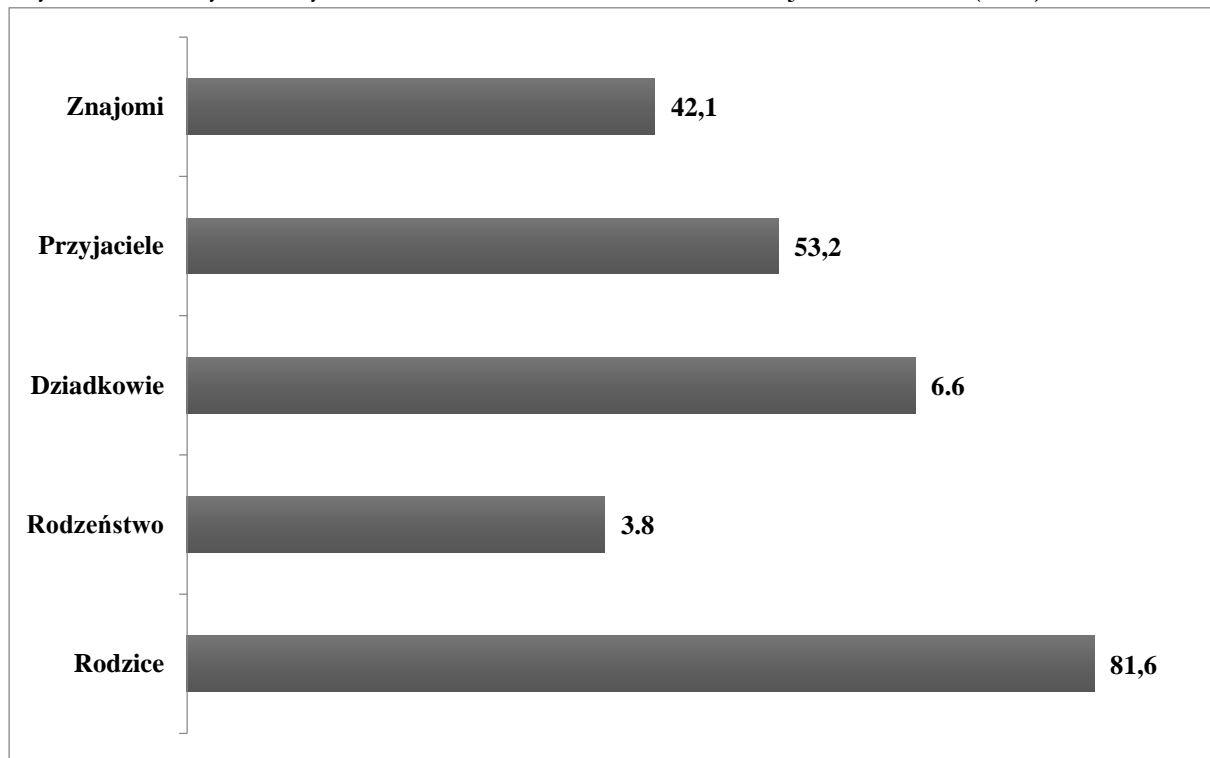

Źródło: badania własne.

W strukturze odpowiedzi jednoznacznie dominują opinie indagowanych o rozmowach o papieżu. Podejmuje je 66,2% respondentów. Przy czym zdecydowana mniejszość często je

podejmuje – 3,9%. O Janie Pawle II nie rozmawia 1/3 ankietowanych. Wykres 6. prezentuje popularność osób, z którymi studenci rozmawiają o papieżu Polaku.

Wykres 6. Osoby, z którymi młodzież akademicka rozmawia o Janie Pawle II (w %).

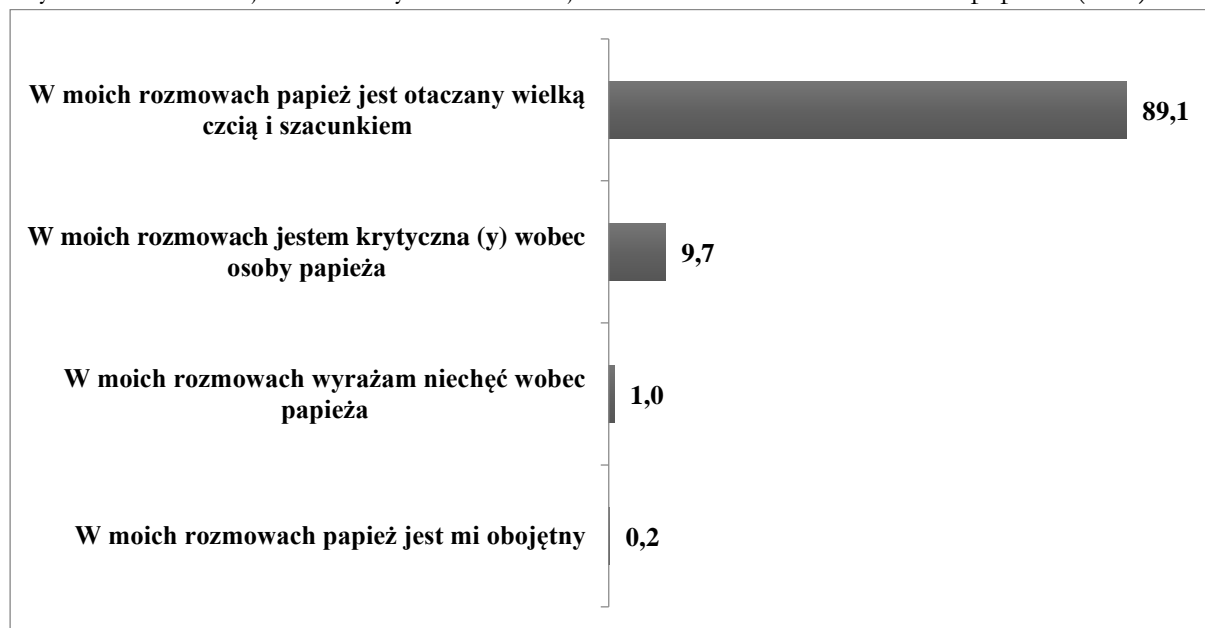

Źródło: badania własne.

Rodzice są osobami, z którymi badani najczęściej prowadzą rozmowy o Janie Pawle II. Przyznało tak 81,6% pytanych. W dalszej kolejności rozmówcami są dziadkowie (65,5%), przyjaciele (53,2%), znajomi (42,1%) i rodzeństwo (37,6%). Wykres 7 dowodzi, iż w rozmowach respondentów o papieżu dominują pozytywne odniesienia do niego.

Rozmowy o Janie Pawle II zazwyczaj prowadzi się z szacunkiem i w sposób pozytywny. Deklaruje tak 89,1% zapytanych. Prawie co dziesiąty, jest krytyczny wobec tej postaci. Niechęć do papieża w rozmowach wyraża 1,0% pytanych. Jeszcze mniej popularne jest obojętne odnoszenie się do niego. Czyni tak 0,2% zapytanych.

Wykres 7. Deklaracje młodzieży akademickiej na temat charakteru rozmów o papieżu (w %).

Źródło: badania własne.

„Pokolenie JP2”?

W pierwszym badaniu pytanie o wspólnotę nazwaną „pokoleniem JP2” ukazało mocną polaryzację stanowisk w tym względzie, która po 10 latach nie tylko, że nie zniknęła, ale dodatkowo się pogłębiła. W 2005 r. 45% studentów przyznało, że w Polsce w czasie choroby i śmierci papieża powstała szczególna wspólnota nazywana „pokoleniem JP2”. Co trzecia osoba (31%) wyraziła wówczas pesymistyczne przekonanie, które brzmiało, że młodzi ludzie wprawdzie skupili się wokół osoby Jana Pawła II, ale już za rok o nim zapomną. Dla 14% nic szczególnego wówczas się nie wydarzyło, zaś 8% nie potrafiło się ustosunkować do tych wydarzeń. W hipotezach badawczych założono, że po 10 latach nowe pokolenie młodzieży w takim zjawisku nie tylko, że nie będzie partycypować, ale przede wszystkim nie będzie już o nim pamiętać. Założenie to zostało sfalsyfikowane. W 2015 r. podobnie jak było to w 2005 r., aż 44% respondentów odpowiedziało twierdząco na pytanie, czy w czasie wydarzeń związanych z chorobą, a potem ze śmiercią Jana Pawła II powstała szczególna wspólnota nazwana „pokoleniem JP2”. Nieco więcej, bo 45% studentów UKSW stwierdziło, że „młodzi ludzie zobaczyli, że osoba Jana Pawła II ich łączy, ale potem o tym zapomnieli”. 4% przyznało, że wówczas nic istotnego nie miało miejsca, a 6% nie było w stanie się na ten temat wypowiedzieć.

W ankiecie z 2015 r. zdecydowano się dodać jedno pytanie, które dotknęłoby bezpośredniej deklaracji respondentów. Brzmiało ono tak: „Czy czujesz się członkiem wspólnoty nazywanej pokoleniem JP2?”. Bezpośredniość pytania wynikała z zastosowanej teorii fenomenologicznej socjologii wiedzy, która była bazą dla uzupełnionych wskaźników. Opierały się one na fenomenologicznym założeniu o istotności osobistej samoświadomości jako realnej siły społecznego tworzenia rzeczywistości. Odpowiedzi na nie wprawiły socjologów w zdumienie. Co trzeci student (33%) przyznał, że czuje się członkiem wspólnoty nazywanej „pokoleniem JP2”, drugie tyle (35%) takiego odczucia nie wykazało. Pozostałe osoby nie odpowiedziały, ponieważ było to pytanie alternatywne. Udzielający odpowiedzi twierdzącej, że zaistniała wspólnota JP2, kierowani byli przez filtr.

Warto także zaakcentować, że 10 lat temu istniała jeszcze trzecia siła. Aż 14% badanych przyznało, że nic szczególnego się wówczas nie wydarzyło. Obecnie po tych opiniach nie ma właściwie śladu (4%). Większość badanych studentów (w wieku od 18 do 24 lat), którzy mieli wtedy od 8 do 14 lat, uważa, że 2 kwietnia 2005 r. coś się jednak ważnego stało, o czym świadczą inne odpowiedzi na temat Jana Pawła II. Na przykład dla studentów Jan Paweł II jest osobą zdecydowanie bliższą niż osoba Franciszka. Aż 61% badanych stwierdziło, że papież Franciszek jest dla nich osobą dalszą, 22% czuje z nim taką samą więź jak z Janem Pawłem II. Na dwóch krańcach stoją ci, dla których papież z Argentyny jest bliższy niż papież z Polski (9,5%), a tylko dla 6% zarówno Franciszek, jak i Jan Paweł II są obcy. Autorzy są zmuszeni do postawienia kropki w tym miejscu. Znaczący udział procentowy badanych czujących się członkami wspólnoty „pokolenie JP2” zostanie poddany szczegółowym analizom w kolejnych publikacjach, dlatego w tym miejscu należy zawiesić dalsze wnioski.

Moralność religijna

Drugi zespół zagadnień, na który chcemy zwrócić uwagę, dotyczy moralności religijnej ankietowanych. Tabele 2 i 3 ukazują ich stosunek do szczegółowych norm etyki katolickiej oraz jego przemianę.

Tabela 2. Opinie młodzieży akademickiej w latach 2005–2015 na temat wybranych norm moralnych (w %)

Typ odpowiedzi	Rok badania	
	2005	2015
Trwale pożycie z jednym partnerem, bez żadnego ślubu (życie w tzw. wolnym związku)		
Dopuszczalne	40,6	52,2
Niedopuszczalne	26,8	18,2
To zależy	24,9	21,8
Trudno powiedzieć	6,6	7,0
Współżycie seksualne przed ślubem kościelnym		
Dopuszczalne	54,7	62,2
Niedopuszczalne	22,1	14,9
To zależy	16,5	15,9
Trudno powiedzieć	5,9	5,7
Rozwód		
Dopuszczalne	22,3	26,9
Niedopuszczalne	30,8	20,9
To zależy	41,3	45,2
Trudno powiedzieć	5,0	5,6
Stosowanie środków antykoncepcyjnych		
Dopuszczalne	57,4	64,8
Niedopuszczalne	18,1	11,9
To zależy	19,7	18,6
Trudno powiedzieć	4,2	4,3

Tabela 2. C.d. Opinie młodzieży akademickiej w latach 2005–2015 na temat wybranych norm moralnych (w %)

Legalizacja metody in vitro ¹		
Dopuszczalne	–	44,8
Niedopuszczalne	–	23,9
To zależy	–	22,7
Trudno powiedzieć	–	7,2
Eutanazja		
Dopuszczalne	8,7	20,2
Niedopuszczalne	57,4	35,0
To zależy	25,7	33,4
Trudno powiedzieć	7,8	10,2
Legalizacja małżeństw osób tej samej płci		
Dopuszczalne	9,3	17,3
Niedopuszczalne	74,6	58,9
To zależy	8,2	10,4
Trudno powiedzieć	7,4	12,0
Przerywanie ciąży		
Dopuszczalne	6,5	11,0
Niedopuszczalne	62,6	49,8
To zależy	25,3	31,8
Trudno powiedzieć	5,0	6,2
Zdrada małżeńska		
Dopuszczalne	1,3	2,8
Niedopuszczalne	85,4	82,8
To zależy	9,3	9,1
Trudno powiedzieć	3,3	3,9
Wolna miłość, seks bez ograniczeń		
Dopuszczalne	10,8	25,5
Niedopuszczalne	54,4	35,4
To zależy	22,4	25,1
Trudno powiedzieć	9,2	10,1

Źródło: badania własne.

Widocznie upowszechniły się deklaracje, które nie zgadzają się z nauczaniem Kościoła katolickiego i spadała popularność odpowiedzi wskazujących na akceptację tego nauczania. Wzrosła także liczba osób, które zrelatywizowały swoje poglądy, stanowisko chrześcijańskie „tak – tak, nie –nie” zamieniło się na – „to zależy”. Kiedy przyjrzymy się podziałowi na płęć, okres 10 lat dokonał niezwykłych zmian. Niektóre wskaźniki zostały podwojone, a nawet potrojone w negacji nauczania katolickiego.

¹ Nie pytano o tę normę moralną w badaniu z 2005 r.

Tabela 3. Opinie młodzieży akademickiej w latach 2005–2015 na temat moralności religijnej według płci (w %).

Typ odpowiedzi	Rok badania			
	2005		2015	
	Mężczyźni	Kobiety	Mężczyźni	Kobiety
Eutanazja				
Dopuszczalne	12,5	6,8	26,1	17,8
Niedopuszczalne	50,1	61,0	33,9	36,0
Trwale pożycie z jednym partnerem, bez żadnego ślubu (życie w tzw. wolnym związku)				
Dopuszczalne	44,0	39,0	52,3	52,2
Niedopuszczalne	19,3	30,5	19,0	18,1
Współżycie seksualne przed ślubem kościelnym				
Dopuszczalne	60,6	51,7	61,6	64,0
Niedopuszczalne	16,2	25,0	14,5	15,4
Rozwód				
Dopuszczalne	22,3	22,3	28,1	27,1
Niedopuszczalne	30,8	30,9	22,1	20,6
Stosowanie środków antykoncepcyjnych				
Dopuszczalne	62,5	54,9	60,3	67,4
Niedopuszczalne	15,8	19,3	13,6	11,0
Legalizacja metody in vitro ²				
Dopuszczalne	-	-	40,4	48,4
Niedopuszczalne	-	-	25,4	23,1
Legalizacja małżeństw osób tej samej płci				
Dopuszczalne	7,8	10,1	14,3	19,4
Niedopuszczalne	79	72,5	63,5	57,4
Przerywanie ciąży				
Dopuszczalne	8,5	5,5	11,8	10,9
Niedopuszczalne	56,6	65,5	47,1	51,9
Zdrada małżeńska				
Dopuszczalne	2,5	0,7	5,8	1,3
Niedopuszczalne	83,3	86,5	74,4	88,8
Wolna miłość, seks bez ograniczeń				
Dopuszczalne	17,3	7,6	31,8	24,2
Niedopuszczalne	42,8	60,2	31,8	39,4

Źródło: badania własne.

² Nie pytano o tę normę moralną w badaniu z 2005 r.

Wnioski końcowe

1) Przeprowadzone badania pokazują, że Jan Paweł II w dziesięć lat po swej śmierci jest wciąż ważną postacią dla swoich rodaków. Większość ankietowanych jest przekonana o jego świętości, przypisuje mu status autorytetu, rozmawia o nim z osobami bliskimi (rodzicami, dziadkami i przyjaciółmi), wyrażając szacunek i uznanie dla niego. Z drugiej strony, wcale niemałe odsetki wyrażają wątpliwości wobec papieża. Nie są przekonane o jego świętości, mają trudność z odpowiedzią na pytanie, „czy jest to ważna postać dla moich rówieśników” i nie rozmawiają o jego osobie. Ciekawe jest, że narodowość papieża jest istotna dla pokolenia, które miało niewiele okazji, aby poznać go osobiście.

2) Po 10 latach widzimy wiele zmian. Wprawdzie osoba papieża Jana Pawła II jest nadal istotna, zniknęli jego otwarci kontestatorzy czy też zwolennicy twierdzenia, że 2 kwietnia 2005 r. nic szczególnego się nie wydarzyło, ale dla znacznej części badanych Jan Paweł II stał się swoistą ikoną, w pewien sposób pomnikiem, osobistością utrwaloną na kartach wielkiej historii, ale pozostającą w oddali od codziennego życia większości młodych ludzi. Poza deklaracjami, jak ważny jest dla nich papież, kim jest dla nich w pierwszej kolejności, widzimy aprobatę zachowań czy działań, z którymi walczył, przed którymi przestrzegał i wymagał, szczególnie od ludzi młodych, postawy godnej, świętej i walecznej. Aby sprecyzować, Jan Paweł II jest osobą ważną, wzorem, świętym, ale oddalonym od codziennego życia, i pozostającym, oprócz odczuwanej uwagi, bez zasadniczego wpływu na biografię codzienną studentów.

3) Ciekawe, że przed 10 laty studenci naszej uczelni, zarówno mężczyźni, jak i kobiety, byli większymi tradycjonalistami i konserwatystami niż dziś, gdy stali się bardziej liberalni. Niekiedy są w zdecydowanej opozycji wobec nauczania Kościoła katolickiego. Zmiany opinii na temat sfery obyczajowej są ewidentne, niektóre wskaźniki jednoznacznie wzrosły (akceptacja eutanazji, legalizacji małżeństw osób tej samej płci, aborcji, hedonizmu seksualnego).

Bibliografia

Zowczak M. (1987), *Jan Paweł II – narodziny legendy*, „Literatura Ludowa” 1: 2–13.